

КОНСОЛІДАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ І ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: СОЦІАЛЬНО-АНТРОПОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Збірник наукових праць

Переяслав - 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Університет Григорія Сковороди в Переяславі

***КОНСОЛІДАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ
І ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ:
СОЦІАЛЬНО-АНТРОПОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ***

Збірник наукових праць

Переяслав – 2025

УДК 314/316:17.021.3](477):355.48(082)
К 68

*Рекомендовано вченою радою Університету Григорія Сковороди
в Переяславі (протокол № 9 від 29 квітня 2025 р.)*

Рецензенти:

Свириденко Д.Б. – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри ЮНЕСКО з наукової освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова;

Олексенко Р.І. – доктор філософських наук, професор кафедри філософії, політології та психології Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Редакційна колегія:

Хамітов Н.В. – доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, провідний науковий співробітник Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України, Президент Міжнародної асоціації філософського мистецтва;

Герасимова Е.М. – докторка філософських наук, професорка кафедри філософії і соціальної антропології імені професора І.П.Стогнія Університету Григорія Сковороди в Переяславі;

Рик С.М. – кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії і соціальної антропології імені професора І.П.Стогнія Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

К 68 Консолідація українського суспільства в умовах війни і повоєнного відновлення: соціально-антропологічні аспекти: зб. наук. праць. Переяслав (Київська обл.): Домбровська Я.М., 2025. 144 с.
ISBN 978-617-8562-20-5

Збірник наукових праць містить результати досліджень учених, викладачів, наукові пошуки докторантів, аспірантів, здобувачів вищої освіти щодо соціально-антропологічних вимірів війни і миру, консолідаційної ролі громадянського суспільства в умовах гібридних загроз сучасності, соціально-антропологічних чинників національної стійкості українського народу, консолідаційних властивостей національної культури і світогляду, соціально-антропологічних засад консолідації українського суспільства і західно-європейського світу, вітчизняних і зарубіжних філософсько-антропологічних досліджень консолідації суспільства у воєнний і повоєнний час.

Для науковців, здобувачів вищої освіти та усіх, хто цікавиться філософсько-антропологічними проблемами сучасності.

ISBN 978-617-8562-20-5

Заїчко Владислава (Україна, Київ)

Перетин кордонів: еволюція національної ідентичності українських біженців у Польщі

68

Крисаченко Валентин (Україна Київ)

Консолідація українського суспільства: гуманітарні пріоритети

73

Любовий Ярослав (Україна, Київ)

Консолідація суспільства з погляду концепції А.Маслоу про «суспільства з високою синергією та суспільства з низькою синергією»

81

Мадрига Тетяна (Україна, Івано-Франківськ)

Волонтерство як приклад консолідації суспільства в умовах війни

86

Майстренко Олександр (Україна, Переяслав)

Кравченко Олена (Україна, Переяслав)

Соціальна справедливість в умовах консолідації сучасного українського суспільства

92

Муляр Володимир (Україна, Житомир)

Російсько-українська війна: екзистенційний конфлікт кочовика і антеїста

98

Овчарук Максим (Україна, Київ)

Ідентифікація мілітарних впливів на процес становлення й розвитку української політичної нації

104

Омельченко Юрій (Україна, Київ)

Знищення громадського суспільства в Росії як передумови її перетворення на мілітаристську державу

107

Савелюк Наталія (Україна, Тернопіль)

Концепт «війна» у свідомості українців

111

2. Липовецький С. (2022). Рашизм як одне з облич фашизму. 14 ознак фашизму від Умберто Еко, які можна застосувати до сучасної Росії
3. Росія: влада проти громадянського суспільства (2022). Голос Америки. URL: <https://www.golosameriki.com/a/human-rights-in-2022/6896143.html>.
4. Рябов С. С. (2002). До проблеми визначення поняття «громадянське суспільство». Наукові записки. Том 20, Спеціальний випуск. 258-261. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/32c91bc1-0a32-4bb8-8a7b-e66f93b80827/content>.
5. Снайдер Т. (2022). Росія – це фашистська держава. Якщо Україна не переможе, нас очікують десятиліття темряви. Тексти. URL: https://texty.org.ua/fragments/106742/rosiya-ce-fashystska-derzhava-yaksho-ukrayina-ne-peremozhe-nas-ochikuye-desyatylittya-temryavytimoti-snajder/?src=read_next&from=106752.
6. Чи є ще у Росії громадянське суспільство? Воно є. (2024). Німецька хвиля. URL: <https://www.dw.com/ru/est-li-ese-v-rossii-grazhdanskoe-obsestvo-ono-est/a-68097304>.

Наталія САВЕЛЮК,

докторка психологічних наук, професорка,
професорка кафедри психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
(Україна, Тернопіль)

КОНЦЕПТ «ВІЙНА» У СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ

Актуальність. Ядерна семантика поняття «війна» втілена у законах, словниках, спеціалізованих підручниках, посібниках, статтях, соціальній рекламі тощо; вона відкрито чи латентно ретранслюється через офіційні джерела і засоби масової інформації; «мається на увазі» у виступах політиків, економістів, юристів, релігійних та інших діячів. А проте у повсякденній свідомості українців, зважаючи на трагічні події останніх років, зазначений концепт, вочевидь,

трансформується значно швидше, ніж ми всі це встигаємо належно осмислювати та вербалізувати. Висловлене стосується, між іншим, і українських психологів, для клієнтів котрих активні військові дії стали тривалим чинником травматизації чи, щонайменше, хронічним стресором. Тому емпіричні дослідження асоціативних полів концепту «війна» є значущими з різних аспектів: не лише теоретичних, а і практичних.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування ядерної семантики та емпіричне вивчення спектру асоціативних полів зазначеного концепту в свідомості українців із різних регіонів в умовах російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» за ред. В. Бусела знаходимо наступні 2 базові дефініції: «1. Війна – це організована збройна боротьба між державами, суспільними класами тощо» та «2. Стан ворожнечі між ким-небудь; суперечка, сварка з кимсь; боротьба» (Бусел, 2005 : 186). Причому друга дефініція розглядається як така, яка має переносне значення. Отже, пряма ядерна семантика концепту «війна» включає в себе доволі різнопланові та значною мірою узагальнені поняття «боротьба», «зброя», «держава», «суспільство», «організація», тоді як непряма – асоційовані з негативними психологічними станами та конфліктними міжсуб'єктними стосунками «ворожнечу», «суперечку», «сварку».

Як зазначає Г. Яворська, зв'язок понять «битва, війна» та «спір, суперечка» є давнім і не випадковим: давньогрецька назва війни *polemos* (від якої походить слово «полеміка») поєднувала у своєму значенні як

збройні, так і словесні баталії. Вчена аналізує та інтерпретує актуальні когнітивні (метафоричні) схеми, пов'язані з репрезентацією війни назагал та поширені в українському соціумі зокрема: «Війна – це руйнівна стихія (стихийне лихо)», «Війна – це епідемія смертельної хвороби», «Війна – це подорож» та «Війна – це пекло (потойбічний світ)». Дослідниця, між іншим, наголошує, що «та або інша назва, точніше, факт вибору того або іншого словесного позначення, не просто відбиває, а структурує й організує, тобто концептуалізує способи розуміння дійсності та ставлення людини до певних подій» (Яворська, 2016:15).

У зв'язку з вищезазначеним, стисло розглянемо приклади офіційного сприйняття і трактування «війни» в українському соціумі за останнє десятиліття. Так, А. Червінчук, аналізуючи цей концепт у національному інформаційному просторі (на матеріалі популярних видань «День» і «Дзеркало тижня» за 2017 рік), доходить висновку, що в той період поняття війни (на Сході України) здебільшого підмінялося термінами, які не відповідали її справжній сутності («агресія», «конфлікт», «тероризм», «антитерористична операція») (Червінчук, 2017).

Здебільшого «війна» в офіційному українському дискурсі озвучувалася і продовжує озвучуватися як «воєнний (військовий) конфлікт». У цьому контексті, аналізуючи феномен «боротьби інформаційних концептів», Г. Ковальський слушно наголошує, що використання неадекватної термінології спричинює неправильне розуміння істинних проблем тими людьми, котрі мали би їх ефективно розв'язувати, та, відповідно, провокує неефективні військові, політичні, юридичні,

економічні методи реагування (Ковальський, 2016 : 276).

За результатами психолінгвістичного експерименту, проведеного С. Мартінек і В. Мітьковим на вибірці українських респондентів з 2012 по 2021 роки, було виокремлено найчастотнішу натовді первинну реакцію на слово-стимул «війна» – «смерть» (28 із загальної кількості 202 «перших асоціацій»). Серед відносно більш поширених вербальних реакцій варто також згадати «горе» (8) і «мир» (6). Найчастотнішу з них, на нашу думку, можна розглядати як складову глобального екзистенціального дискурсу людства, другу за поширеністю – як втілення індивідуального травматичного досвіду, третю – як вербалізацію патерналістських прагнень та/чи вірувань (Український асоціативний словник, 2021).

Наше емпіричне дослідження проводилося наприкінці весни – на початку літа 2023 року. Опис вибірки: загальна кількість респондентів – 126 осіб зі східних, центральних, північних і західних (неокупованих) областей України, серед котрих 70 жінок і 56 чоловіків, віком від 17 до 64 років, із різним соціальним статусом (здобувачі вищої освіти, працівники в різних сферах зайнятості та тимчасово безробітні). Метод дослідження: класичний асоціативний експеримент із застосуванням гугл-форми (дистанційно).

Разом отримано 263 вербальні асоціації. При подальшому контент-аналізі вони поділені на 13 семантичних груп (у дужках наведено кількість понять у тому чи іншому складі / відсотки від загальної кількості асоціацій та від їх кількості у певній семантичній групі): **1) «Негативні емоції та**

почуття» (89 / 33,85%): «страх, тривога, жах» (35 / 39,33%), «біль, страждання, горе» (32 / 35,96%), «злість, гнів, лють» (10 / 11,24%), «сум, журба, пригніченість» (9 / 10,11%) та одиничні (3,36%) – «нестерпність», «стрес», «капець»; 2) «Смерть та її чинники» (58 / 22,06%): «смерть, вбивства» (40 / 68,97%), «боротьба, битва» (6 / 10,34%), «наси́льство» (5 / 8,62%) «вибухи» (4 / 6,90%) та одиничні (5,17%) – «катастрофа», «напад», «голод»; 3) «Руйнування і втрати» (43 / 16,35%): «руйнування, розруха» (17 / 39,5 %), «втрата, втрати» (14 / 32,56%), «кров» (6 / 13,95%), «занепад, деградація» (2 / 4,65%), «розлука» (2 / 4,65%), «немає будинку» (2 / 4,65%); 4) «Мілітарні асоціації» (18 / 6,84%): «Воїн, військові» (3 / 16,67%), «зброя» (4 / 22,22%), «бої» (2 / 11,11%) та одиничні (50%) – «герой», «мобілізація», «форма», «побратими», «танки», «окоп», «розвідка», «полон», «кайдани»; 5) «Нейтральні абстрактні асоціації» (15 / 5,70%): «зміни» (2 / 13,33%), «час» (2 / 13,33%), «відчуття» (2 / 13,33%), «дії» (2 / 13,33%) та одиничні (46,68%) – «переживання», «виживання», «політика», «перемовини», «стратегія», «тваринні інстинкти», «невизначеність», «іспит»; 6) «Негативні абстрактні асоціації» (10 / 3,80%): «зло» (2 / 20%), «безглуздя» (2 / 20%) та одиничні (60%) – «беззаконня», «несправедливість», «нерозуміння», «ворог», «жертви», «безсилля»; 7) «Соціальні асоціації» (8 / 3,04%): «люди» (2 / 25%) та одиничні (75%) – «суспільство», «свідомість», «слова», «єднання», «близькі», «міста»; 8) «Позитивні абстрактні асоціації» (7 / 2,66%): «велич, сила» (4 / 57,14%) та одиничні (42,86%) – «перемога», «мир», «душа»; 9) «Країна-агресор» (7 / 2,66%): «росія, путін»; 10) «Минуле» (3 / 1,14%): «дитинство», «було», «минуле»; 11) «Майбутнє» (2 /

0,76%): «буде», «завтра»; 12) «Метафоричні асоціації» (2 / 0,76%): «прірва», «темрява»; 13) «Україна» (1 / 0,38%).

Порівняємо тепер результати у субвибірках, виокремлених у дослідженні за критерієм «Без зміни місця проживання / Внутрішньо переміщені особи»:

Таблиця 1

Вербальні реакції респондентів (українців без зміни місця проживання та внутрішньо переміщених громадян) на слово-стимул «війна»

Українці без зміни місця проживання (Група вербальних реакцій / Базова лексема)	Внутрішньо переміщені громадяни (Група вербальних реакцій / Базова лексема)
I. «Негативні емоції та почуття» (52 / 35,85%) / «Страх, тривога, жак» (22 / 42,31%)	I. «Негативні емоції та почуття» (37 / 31,36%) / «Біль, горе, страждання» (13 / 35,14%)
II. «Смерть та її чинники» (35 / 24,14%) / «Смерть, вбивства» (23 / 65,71%)	II. «Смерть та її чинники» (23 / 19,49%) / «Смерть, покійники» (17 / 73,91%)
III. «Руйнування і втрати» (25 / 17,24%) / «Руйнування, розруха» (12 / 48%)	III. «Руйнування і втрати» (18 / 15,25%) / «Втрата, втрати» (7 / 38,89%)
IV. «Мілітарні асоціації» (9 / 6,21%) / Всі одиничні асоціації	V. «Мілітарні асоціації» (9 / 7,63%) / «Зброя» (3 / 33,33%)
VIII. «Нейтральні абст. асоціації» (5 / 3,45%) / «Невизначеність, зміни» (2 / 40%)	IV. «Нейтральні абст. асоціації» (10 / 8,47%) / «Дії» (2 / 20%)
VII. «Негативні абст. асоціації» (3 / 2,07%) / Всі одиничні асоціації	VI. «Негативні абст. асоціації» (7 / 5,93%) / Всі одиничні асоціації
VI. «Соціальні асоціації» (5 / 3,45%) / Всі одиничні асоціації	VIII. «Соціальні асоціації» (3 / 2,54%) / Всі одиничні асоціації
V. «Позитивні абст. асоціації» (7 / 4,83%) / «Велич, сила» (4 / 57,14%)	«Позитивні абстрактні асоціації» (0)
X. «Країна-агресор» (2 / 1,38%) / «росія»	VII. «Країна-агресор» (5 / 4,24%) / «росія, путін»
«Минуле» (0)	IX. «Минуле» (3 (2,54%)) / Всі одиничні асоціації
«Майбутнє» (0)	X. «Майбутнє» (2 / 1,69%)
IX. «Метафоричні асоціації» (2 / 1,38%) / Всі одиничні реакції	«Метафоричні асоціації» (0)
«Україна» (0)	XI. «Україна» (1 / 0,86%)

Таким чином, констатуємо відмінності за асоціативними полями концепту «війна» між умовно виокремленими в дослідженні двома субвибірками. Зокрема, якщо у складі кількісно домінантної назагал для всієї вибірки семантичної групи «Негативні емоції та почуття» у підгрупі «непереміщених українців» переважає більш невизначена, дифузна «тривога» (як сигнал реальної або прогнозованої небезпеки), то у «внутрішньо переміщених» – це не просто стресові, а і травмівні «біль» та «горе».

Висновки. Таким чином, за період від початку «АТО», потім – «ООС» і ще далі – повномасштабної військової агресії росії проти України, концепт «війна» у сенсотвірних вимірах буремних подій новітньої історії зазнав і продовжує зазнавати чимало конотаційних трансформацій. Так, від переважаючих семантичних зв'язків зі «смертю» як екзистенціальною складовою усвідомлення хоч і насильницького (в умовах війни), проте неминучого завершення земного буття будь-якої людини, крізь офіційні соціальні дискурси «конфлікту», «агресії» та «тероризму», «війна» для українців набула істотного персоніфікованого трагізму у формах конкретних, «тут-і-тепер» діючих негативних афектів «тривоги», «болю», «горя». Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у масштабуванні вибірки та додаванні інших (вікових, гендерних, професійних) компаративних аспектів.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) (2005) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К. Ірпінь: ВТФ «Перун». 1728 с.
2. Ковальський Г.С. (2016). Конфлікт VS війна: боротьба інформаційних концептів. *Гілея: науковий вісник*. Вип. 113. С. 274–277.

3. Український асоціативний словник / Мартінек С., Мітьков В. (2021). Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів: ПАІС, Т. III: Від стимулу до реакції. 544 с.
4. Червінчук А. (2017). Концепт «війна» в українському інформаційному просторі. *Діалог: медіа студії*. № 23. С. 90–98.
5. Яворська Г.М. (2016). Концепт «війна»: семантика і прагматика. *Стратегічні пріоритети. Серія: Філософія*. № 1. С. 14–23.

Ірина СКРИПАК

аспірантка Центру гуманітарної освіти
НАН України, (Україна, Київ)

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЯК СПОСІБ ЗАПОБІГАННЯ АНТРОПОЛОГІЧНОМУ ВІДЧУЖЕННЮ БІЖЕНЦІВ І УНЕМОЖЛИВЛЕННЮ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ: ДОСВІД ЛЮКСЕМБУРГУ І ЄС

На початку ХХІ століття людство зазнало значних соціальних та екзистенційних викликів: пандемія коронавірусу і всесвітній карантин як безпрецедентна в сучасній історії масова примусова ізоляція людей, стрімка цифровізація і розвиток штучного інтелекту, а також повномасштабна війна в Україні як виклик сучасному правовому суспільству та демократії і найбільша за останні сто років міграційна криза. Внаслідок цих викликів посилюється антропологічне та культурне відчуження сучасної людини, поглиблюється її внутрішня самотність та формуються такі деструктивні наслідки, як депресивні стани та тривожні розлади тощо. Водночас у сучасному суспільстві формуються нові форми консолідації та лідерства, прояви пасіонарності: волонтерські організації та громадянські об'єднання, міжнародні колаборації,